

ВЕКТОРИ ЗБРОЙНОЇ БОРОТЬБИ ВО-4 “ГОВЕРЛЯ”
(1944–1949)

Стратегія і тактика у житті повстанської та підпільної формацій відігравали особливо важливе значення, адже завдяки вдало розробленим принципам боротьби вдавалося забезпечувати життєздатність організацій і тривалий опір окупантам. Розробка стратегії і тактики, донесення її призначення до повстанців, контроль за її дотриманням були поставлені в УПА на високому рівні і стосувалися усіх без винятку сфер життя (організаційна, особиста і т.д.). Реальність диктувала свої правила, а відтак змінювалися умови боротьби, тому стратегія і тактика коригувалися відповідно до обставин¹.

Період кінця 1944 – першої половини 1945 р. характеризувався найбільшою кількістю і масштабністю формування відділів УПА та їхніх бойових дій. 1944 р. відділи УПА діяли переважно куренями. До речі, саме завдяки сприятливій гірсько-лісистій місцевості таку тактику відділи УПА застосовували у ВО “Говерля”. Проте суворі умови нового режиму, а також наближення зими змусили командування УПА наприкінці 1944 – на початку 1945 р. змінити тактику і перейти на діяльність меншими структурними ланками². Хоча до цього на усіх теренах однією з найефективніших бойових одиниць (1944–1945) були сотні, які на час проведення різноманітних акцій могли тимчасово об’єднуватися в курені. Відтак відділи УПА ТВ 24 “Маківка” почали діяти переважно чотами: “В горнілі боротьби, в розпалі повстанських боїв твориться тактика малих відділів (підвідділ, підрозділ, група), інакше партизанська (групова) тактика”³.

Практикували і розділення на зимовий період відділів УПА, які в літній період знову об’єднувалися для проведення масштабних бойових операцій. Одним із тактично-стратегічних завдань був задум організувати по селах резервні відділи на чолі з комендантами (військовиками села). За аналогією до чинних, сотні ділилися на чоти, ті на рої, число яких в різних селах було різним, залежно від кількості чоловічого населення, придатного для військової служби. Стрільці сотень проходили самостійне військове навчання⁴. Тому в другій половині 1945 – першій половині 1946 р. акції проводилися переважно окремими чотами. Так, у наказі “Роберта” від 2 листопада 1945 р. зазначалося: відповідно до інструкцій від лютого 1945 р. (військові вказівки), ще раз робився наголос і доводилося до відома, що курені і сотні як військові одиниці ліквідовуються. Саме тому необхідно було перевести всі відділи УПА на діяльність чотами, які в разі потреби з’єднують у більші одиниці, застосовуючи “тероризуючі” та “турбуючі” методи боротьби.

Тобто, починаючи з 1946 р., український визвольно-революційний рух почав переходити від форми масової повстанської боротьби до глибоко підпільної. Ця зміна тактики мала такі вияви: послідовно, відповідно до обставин і необхідності, в окремих районах розформували відділи УПА, а їхніх членів, командирів і стрільців перево-

дили до оргсїтки, підпільної сїтки; побут і робота підпілля глибоко конспірувалися, на відміну від того, як це було у період масового розгортання дій УПА (головна мета цих дій – не дати ворогові поширити свою владу за область і райцентри). Тепер на перший план висунули політико-пропагандивну і політorganізаційну роботу. У Дрогобицькій і Станіславській областях наказом головнокомандуючого УПА останні відділи УПА були розформовані наприкінці літа 1949 р. Після цього основною формою боротьби українського визвольного-революційного руху стало збройне підпілля. Воно діяло в умовах найсуворішої конспірації⁵.

Тяжкі умови зими 1944–1945 рр., а також активні операції відділів МВС призвели до скорочення відділів УПА на 40%, а ОУН навесні 1945 р. була змушена ліквідувати господарчу референтуру, щоб за рахунок її кадрів посилити роботу на інших ділянках. Значні втрати змусили ОУН у 1947 р. розпустити УПА для того, щоб поповнити кадри ОУН. Кількісний склад ОУН Карпатського краю став малочисельним. На окремих територіях сили ОУН і УПА збереглися доволі добре, тому, наприклад, провідник Дрогобицького окружного проводу ОУН І. Лаврів не мав наміру розпускати УПА, оскільки не було потреби поповнювати і зміцнювати оунівські референтури⁶. У разі посилення репресій передбачалося довести кількість членів до 15–20 і навіть менше. Решта мали легалізуватися і проживати далі як особи, які підтримують визвольний рух. Інші мали піти у глибоке підпілля: зробити бункери, заготувати продукти, зброю і технічні засоби для друку націоналістичної літератури. Після “чистки”, яка проводилася як серед рядового, так і офіцерського складу, в УПА мали залишитися тільки боєздатні стрільці та добровольці. Р. Шухевич говорив, що до 20 липня 1945 р., тобто до останнього терміну явки з повинною, яку встановив уряд УРСР, ця “чистка” була завершена. З УПА для явки з повинною було відправлено 20–25% особового складу⁷. Безумовно, перегляд людського складу кожного із відділів допоміг забезпечити життєздатність цілої УПА. Роки боротьби підірвали здоров’я частини стрільців, водночас у лавах партизан перебували і звичайні пристосованці, які сповідували лише ідею самозбереження, агентура і навіть злочинці. Саме звільнення від такого баласту могло забезпечити організованість, мобільність, підвищити бойовий дух, а відповідно збільшити успіхи у протистоянні зі силовими органами.

У цьому контексті значно допомагали урядові кампанії, оголошені про явку із повинною. Частина керівного складу відділів переводилася у теренову мережу, підсилювалися слабші адміністративно-територіальні ділянки (наприклад, Д. Вітовського-“Зміюку” разом із куренем “Журавля” відправили у ТВ 24 “Маківка” для реорганізації та підсилення націоналістів цієї території). Саме після цього особливий акцент ставився на збереженні стрільців відділів УПА. Так, у наказі ч. 1/46 УПА-Захід “Товерля” від 20 січня 1946 р. наголошувалося: “1. Перестерігається перед а) ангажуванням і зводжуванням боїв більшої міри в зимовому реченці, тобто цілоденних або кількоденних битв з ворогом коли вони примусово не накинута ним і безвихідністю положення. Навіть таким нпр. відношення як 35:225 втрат в нашу користь, є для нас до певної міри вирішним тоді, коли для ворога ні, б) незгармонізованістю відтинків і вд в часі і просторі далекого рейдування, нпр. рейд “Дзвонів” (до того ж курінем). Йшов по трасі і назустріч повертаючим і переслідуючим “Журавлям”⁸.

Серед причин дезертирства з відділів УПА самі повстанці називали слабкість командирів, втечу від самостійної діяльності і перехід під управління сильного командування. У результаті цього одні терени були обезголовлені, інші – навпаки переобтяжені кадрами. Зауважувалася тенденція потягу до власних домівок, індивідуального

переховування. Відтак траплялися навіть втечі до рідних місцевостей цілих роїв і чот. Ця проблема поглиблювалася і недостатньою кількістю політвиховників. На конференції керівництва Карпатського краю 22 жовтня 1945 р. біля с. Сукіль Болахівського р-ну М. Твердохліб стверджував, що найгірше поставлена робота політвиховників у ТВ 21⁹. На підтвердження цього він наводив аргументи, що у ТВ 21 “Гуцульщина” навесні 1945 р. 50% повстанців розбіглися і 25% дезертирували, у ТВ 23 дезертирували 10–15%. Другий критичний момент настав після 20 липня 1945 р., коли керівництво УПА очікувало потужного удару спецслужб, що послужило причиною посилення дезертирства. Водночас М. Твердохліб резюмував, що замість загинлих і заарештованих в УПА прийшло майже 60% здібних учасників і приблизно 40% слабких¹⁰.

Зменшення чисельності, однак, підвищило бойову здатність, до того ж відпала потреба у широко розгалуженій господарчій сітці, яка до цього була вкрай необхідною для забезпечення величезних відділів УПА. Створювалася мережа ретельно замаскованих складів, у яких зберігалось все необхідне для відділів УПА¹¹. Натомість більші відділи залишилися на теренах, де цьому сприяли географічні умови (ліси, гори) та можливості для матеріально-харчового забезпечення.

Структурні трансформації не пройшли повз увагу спецслужб, які відзначали, що після розгрому великих формувань упродовж 1944–1945 рр. відділи, перегрупуючись, розділилися на дрібні групи, перейшли у глибоке підпілля, без потреби не проявляли значної активності. Спогади щодо протистояння українського визвольного руху з радянською тоталітарною системою залишив В. Чижевський, який, описуючи події зими 1944–1945 рр., зазначав: “Большевицькі сподівання, що зима вижене УПА з лісів та допоможе їм її зліквідувати, не справдилися. Зима випала виїмково легка, майже безсніжна, так що навіть большевики говорили, що “навіть Бог бандерівець, бо дав бандерівцям легку зиму”. Рівно ж відділи звикли вже до зимових умов у лісі”¹². З настанням весни збройні підрозділи концентрувалися в більші, виходили з населених пунктів, де перебували в зимовий період, в лісові масиви і починали активізувати свою діяльність (здійснення засідок на працівників репресивно-каральних органів, атентати, напади на ВБ, військовослужбовців, на колгоспи і підприємства, знищення приміщень сільрад та документальної бази)¹³. Історик Ю. Киричук виділяє основні тактичні форми, які використовувала УПА: засідка, напад, терористичний акт, саботаж, рейд, вихід з оточення¹⁴. До речі, поручник В. Андрусак-“Різун” видав працю “Як перемагати” (частина перша, червень 1945 р.), в якій розписав основні тактичні прийоми поведінки зв’язкових, маневрування роїв, постів чот, сотні, дислокацію рейдуючої чоти, таборування чоти у лісі, оборону у лісі та прорив з оточення, набік на село і бій на місцевості тощо¹⁵. Маневруючи, відділи УПА намагалися завдати ворогові якомога більших втрат, не приймали інтенсивного бою, а виходили з оточення¹⁶. Восени 1945 р. відділи УПА провели низку акцій на залізницях, передовсім на поїзди, якими вивозили стягнений контингент, майно тощо.

Зміну тактичних прийомів, які використовувала УПА, зумів відстежити ворог. У виписці з доповіді УББ НКВС УРСР за третій квартал 1945 р. зазначалося, що у липні–вересні 1945 р. відбулася зміна тактики УПА. Замість масових диверсійно-терористичних акцій повстанці перейшли до індивідуальних форм боротьби і дрібногрупового терору, диверсій, “турбуючих акцій”, спрямованих на зрив основних господарсько-політичних заходів органів влади, на знищення радянського партійного активу й осіб, які активно співробітничали із радянською владою. Характерною рисою вказаного літньо-осіннього періоду визнавалося збільшення збройних проявів з боку УПА

у галузі сільського господарства – спроби зриву хлібопоставок державі, перешкоджання в обмолоті зерна, знищення сільськогосподарських машин (тракторів, молотилок тощо), підпал полів і складів “Заготзерна”. Другою характерною ознакою цього періоду стало значне збільшення збройних проявів за рахунок вбивства боївками тих, хто з’явився з повинною, і їхніх сімей. Третя ознака – значна кількість проявів, пов’язаних із чисткою ОУН і УПА¹⁷. Так, наказ Ч. 2. УПА-Захід “Маківка” визнавав: “У зв’язку із збиранням нового врожаю большевики будуть старатися витиснути з України якнайбільше хліба в тій цілі, щоб обниженням життєвої стопи народу до ненормального вегетаційного рівня, відвернути його увагу від боротьби за визволення. В тій цілі наказую: а) Освідомити населення, щоб затягували жнива, проволікали обмолот, ховали зерно, зривали поставки, бо виконання сталінських норм – то новий голод, руїни і тенденція примусу до “колгоспного будівництва”. б) Нищити врожай по радгоспах і “підсобних господарствах” на пні, копах і стертах. Для утруднювання вивозу хліба з України нищити засоби транспорту, збиральні машини, молотарки, трієри, державні елеватори, приймальні пункти та їх устаткування. [...] Ворог мусить бути битий скрізь днем і нічю шляхом засідок, наскоків, атак, атентатів. Діяти чотами, півчотами і роями, тримаючи сталий зв’язок зі своїми зверхниками, щоб на випадок потреби можна було скоро зійтись в сотню”¹⁸. Зі зменшенням чисельності відділів натомість вдосконалювалися їхня стратегія, тактика. Командири вчилися проводити ефективні акції малими групами. Але далеко не всі заплановані акції вдавалися. Як впливає зі звіту П. Федюшки-“Брюса”, їхня реалізація була меншою від 30%. Причиною називалася халатність командирів окремих відділів. Проблемою також стало практичне закріплення почутого матеріалу на вишколі¹⁹. Крім інтенсивної бойової діяльності, у вересні–жовтні 1945 р. відділи УПА провели низку пропагандивних акцій (наприклад, шкільна акція у вересні 1945 р. та проти святкування чергової річниці жовтневої революції 7 листопада 1945 р.). Мета проведення шкільних акцій – усунення із навчальних закладів впливу радянської пропаганди на навчання чи хоча б його зменшення. Кожна акція супроводжувалася не лише виступами пропагандистів, але й поширенням значної кількості друкованої продукції (листівок, відозв, закликів тощо)²⁰. З весни 1946 р. УПА припинила бойові операції, а вже, починаючи з літа 1946 р., почала збирати дезертирів і готувати їх до зими 1947 р. Згідно з інструкцією від червня 1947 р., УПА розпускала, а її члени мали перейти в референтури СБ і пропаганди²¹. Проте навіть після демобілізації відділів УПА командири відтинків залишалися при округах для того, щоб їх потім можна було залучити до виконання конкретної організаційної роботи. Решту стрільців УПА включили в організацію на різних ділянках роботи (боївки СБ, охорона референтів, провідників, зв’язок тощо). Водночас ці заходи проводили із дотриманням суворої конспірації. Демобілізовані отримували інформацію про нове призначення без пояснень²². Отже, після розформування відділів УПА її військові функції практично перебрала на себе мережа ОУН. При цьому зміна тактики виявилася у тому, що, відповідно до ситуації і необхідності, з розформованих відділів УПА командири і стрільці переходили до організаційної сітки, здійснювалася конспірація усіх сфер життя і діяльності (основний акцент робився на тому, щоб перешкодити зміцненню органів влади на території). При цьому ставилися завдання: “1. за всяку ціну утримати на українських землях в СРСР нашу підпільну організацію і в відповідності з потрібними можливостями більше її розвивати”; 2. Через підпільну організацію, а також всіма іншими способами вести серед українського народу, серед народів всього СРСР роз’яснювальну пропагандивну

роботу; 3. Організувати супротив українського, а також по мірі можливості і інших народів ССРСР проти більшовицьких грабіжників і експлуататорів на всіх ділянках життя; 4. Проводити бойові – збройні заходи, які необхідні для того, щоб не дати окупантам закріпитися на наших землях, так як вони цього хотіли, і щоб не дозволити московсько-більшовицьким злодіям і всім їхнім наймитам вже цілком безкарно проводити їх злочиння по відношенню до українського народу і українського визвольного руху”²³.

До загальноприйнятих видів бойових дій повстансько-партизанських формувань належать оборона та наступ. Акції наступального характеру поділено за спрямуваннями: 1) акції на інституції радянської пропаганди (різного рівня клуби, кінопересувні установи, зрив мітингів, зборів, антивборча кампанія тощо); 2) проти господарських заходів радянської адміністрації (знищення колгоспів, майна, засобів колективізації, супротив вивезенню корисних копалин, лісу тощо); 3) відплатні акції проти адміністративних та репресивно-каральних органів (установ і окремих осіб); заходи, спрямовані на звільнення арештованих чи підготовлених до депортації; знищення інфраструктури, засобів зв'язку та комунікації (мостів, телефонних ліній, пошти, колій, поїздів тощо). Формою реалізації усіх цих акцій були атентати, засідки, наскоки, відкриті бойові зіткнення, рейди, напади на райцентри, саботаж тощо. Л. Шанковський зазначав, що із 1205 збройних акцій, проведених у період 1 липня 1947 – 30 червня 1948 р., 694 були оборонними боями і сутичками. Тобто більшість мала пасивний характер, коли українські повстанці захищалися від нападів каральних сил. Кількість активних дій, нападів чи атентатних акцій – 209. Ці показники яскраво характеризують ситуацію у протистоянні збройного підпілля й органів влади²⁴. У цьому зв'язку варто зазначити: відділи УПА ВО “Говерля” доволі часто використовували наступальну тактику, здійснюючи напади на міські та районні центри. У такий спосіб вони зупиняли діяльність новоствореної радянської адміністрації, змушуючи владу утримувати в райцентрах і містах значні військові сили. Безумовно, українські націоналісти наганяли на багатьох радянців панічний страх, і ті боялись з'являтися на теренах, а якщо і з'являлися, то більшими групами вдень, намагаючись до вечора вибратися та не затримуватися довго на одному місці, щоб часом не наскочив повідомлений відділ УПА²⁵.

У документах підпільників зазначено, що тільки у жовтні 1945 р. на території Станіславської області УПА провела 18 великих боїв (за участю куренів і сотень), 41 малий бій, три напади на райцентри і один – на обласний центр – Станіслав (31 жовтня 1945 р.). У цих боях знищено 564 радянські військовики, у тому числі 26 офіцерів і 538 рядових, тяжко поранено 80. Було вбито першого секретаря райкому з пропаганди, якого направив республіканський центр у західні області УРСР, районного прокурора, секретаря РК ЛКСМУ. Крім того, знищено 30 нафтопромислів, дві залізничні дороги, одну військову казарму, низку приміщень у смт Делятин Яремчанського р-ну, пущені під укіс три товарні потяги з вилученим органами радянської влади зерном, знищено 17 автомашин, захоплено багато зброї та іншого майна²⁶. За підрахунками підпілля, у загальних боях з УПА з радянської сторони брали участь близько 100 000 військ НКВС, ЧА, різних спецвідділів²⁷.

1945 р. розпочався величезними боями у ТВ 22 “Чорний ліс” і ТВ 21 “Гуцульщина”. Саме вдало вибрана тактика не дала можливості радянським силам ліквідувати відділи УПА, хоча багато з цих великих відділів були роздроблені. Характерно, що в багатьох гірських селах Гуцульщини вдалося встановити органи радянської влади лише в лютому–березні 1945 р.

За даними підпілля, на перше півріччя 1945 р. ТВ 22 (чотири курені УПА) провів 110 бойових акцій, у тому числі п'ять нападів на райцентри. При цьому втрати радянської сторони становили: загиблими – 1852 осіб, пораненими – 919. Націоналісти недорахувалися у своїх рядах загиблими 101 бійця (один курінний, п'ять сотенних, три чотових)²⁸. Дослідники І. Андрухів та А. Француз стверджували, що загалом на теренах Станіславщини (ВО “Говерля”) за перше півріччя 1945 р. відділи УПА ТВ 21 “Гуцульщина” провели 181 бойову операцію (з них вісім нападів на районні центри), радянська сторона втратила загиблими 3 975 осіб (серед них шість майорів, 10 капітанів, 30 лейтенантів, 17 начальників РВ НКВС і НКДБ) і пораненими 1383 особи. Знищено 21 автомашину, п'ять локомотивів, зруйновано дев'ять мостів, здобуто 22 кулемети, 103 автомати, 29 карабінів, 321 гвинтівку, 38 пістолетів та інші боєприпаси. Водночас самі повстанці (ТВ 21 “Гуцульщина”) втратили за цей час загиблими 215 осіб і пораненими 129. Разом за період від 1 липня 1944 р. до 30 червня 1945 р. радянська сторона у ВО 4 “Говерля” втратила загиблими 7456 осіб, натомість самі повстанці – 678²⁹. За підрахунками повстанців, упродовж січня–жовтня 1945 р. відділи УПА Станіславської області провели до 400 боїв і сутичок з силовими органами³⁰.

Значно менші бойові успіхи мали повстанці з ТВ 24 “Маківка”, де впродовж січня–червня 1945 р. відбулися 23 засідки на представників органів радянської влади (123 вбито), ліквідовано 215 агентів, дев'ять розвідників, шість провокаторів. Здійснено 11 наскоків (вбито 21 особу). На території повстанці відбули п'ять великих боїв з відділами НКВС, паралельно встигнувши провести близько 100 зборів із населенням³¹. Загалом ТВ 24 “Маківка” впродовж 1946–1950 рр. провела 780 збройних виступів, у яких безпосередню чи опосередковано участь брали принаймні 10% українського населення області³².

З 1946 р. відділи УПА переходять до менш масштабних дій. Для цього періоду характерне тісне переплетення збройних акцій із пропагандивними, використання замість відкритих форм збройної боротьби засідок, саботажів, атентатів тощо. Тобто пріоритетним стало залучення невеликої кількості стрільців, оперативне виконання і таке ж швидке зникнення³³.

21 січня 1946 р. о 21.00 у с. Буковець Воловецького округу зайшов відділ УПА чисельністю близько 40 стрільців. Група з 13 осіб навідалася до квартири місцевого вчителя Івана Тонелі та запитала про перебування у селі приїжджих. На це І. Тонелі зізнався, що саме у цей час там перебував уповноважений окружкому КП(б)У Михайло Пунішев, якого повстанці наказали запросити до них. Вважаючи, що школу оточили, М. Пунішев вирішив здатися і приніс гвинтівку та 10 патронів до неї, після чого повстанці забрали його з собою. До речі, він був курсантом школи ЦК КП(б)У і перебував у Воловецькому окрузі на пропагандистській роботі³⁴.

Повстанці активно готувалися до зриву виборів до ВР СРСР і УРСР. Саме на цей період припадають найбільші втрати УПА, багато відділів було розбито і розпорошено, загинула значна кількість командирів УПА. Наприклад, у січні 1946 р. загинув керівник ТВ 21 “Гуцульщина” М. Яворський-“Козак”; у лютому 1946 р. – керівник ТВ 22 “Чорний ліс” В. Андрусак-“Різун”; у березні 1946 р. – курінний УПА з ТВ 22 П. Вацик-“Прут”; у полон потрапив командир ТВ 24 “Маківка” Д. Вітовський-“Андрієнко” та багато інших командирів. Але навіть у таких вкрай складних умовах відділи УПА намагалися атакувати гарнізони, виборчі дільниці, райцентри, здійснювати диверсії.

Улітку 1946 р. відділи УПА змогли відновити свою боєздатність. Тепер вони діяли тільки підвідділами (чотами), здійснюючи точкові удари по представниках органів радянської влади та завдаючи їм болючих втрат. 1947 р. розпочався з активного наступу силових органів на позиції ОУН та УПА. У лютому 1947 р. органи МВС передали всю повноту керівництва у боротьбі з визвольним рухом МДБ.

13 квітня 1945 р. було здійснено диверсійний акт на ділянці “нафтопромислу №6” с. Ріпне Рожнятівського р-ну. Під час виїзду оперативного працівника на місце події виявлено, що шляхом підризу і підпалу було знищено два нафтові резервуари загальною ємністю 600 тонн, в яких згоріло 194 тонни нафти та інше майно. У результаті цієї диверсії державі було нанесено збитків на суму 102 619 руб. Також чекісти встановили, що цю акцію здійснила сотня “Довбуша”³⁵. У ніч на 1 травня 1945 р. група у кількості до 60 стрільців із куреня “Різуна” вдруге напала на МТС, розташовану на околиці смт Солотвин³⁶.

Терористичні акти спрямовувалися проти: а) співробітників МДБ-МВС і військово-вслужбовців ЧА, переважно офіцерського складу; б) радянсько-партійного активу; в) агентури МДБ-МВС; г) сільського активу, який забезпечував виконання господарсько-політичних завдань органів влади; д) осіб, які активно включилися у радянське життя³⁷. Проводилося активне вербування осіб, які працювали в органах державної влади, і водночас намагалися ввести своїх довірених людей до радянських органів, через яких підпілля могло б отримувати інформацію про директиви і рішення радянських партійних органів, плани проведення чекістсько-військових операцій з ліквідації українського визвольного руху.

23 вересня 1945 р. у Тисменицькому р-ні повстанці важко поранили полковника Голубева (заступника начальника політичного відділу 38-ї Армії), який 24 вересня 1945 р. помер від ран³⁸.

3 травня 1946 р. біля с. Майдан Станіславського р-ну відділ “Месників”, командир Павло Когуч-“Павло” чота Михайла Демєніва-“Тонти”, обстріляв машину командувача 38-ї Армії генерал-полковника Москаленка; при цьому поранили трьох охоронців³⁹. Повстанці організували і провели ще одну серйозну операцію. Силкові органи з метою знищення повстанських відділів (курені “Тайдамаки”, “Скажені”, “Карпатський”), які дислокувалися навколо смт Космач Яблунівського р-ну, впродовж 30 січня – 3 лютого 1945 р., проводили операцію, до якої залучили військові частини 31-го, 33-го, 87-го прикордонних загонів і 256-й конвойний полк ВВ НКВС та інші відділи, і направили їх на оточення смт Космач. На військовий підрозділ чисельністю 150 осіб під командуванням командира батальйону Сафронова, який проводив операцію з виявлення та ліквідації повстанців, було здійснено напад. Відтак командування змушене було викликати підкріплення. Повстанське керівництво передбачило ймовірний підхід підкріплення і на шляху зробили вдалу засідку. Командир 256-го конвойного полку військ НКВС, підполковник Олексій Дергачов із групою у кількості 85 осіб (в іншому документі 120 осіб⁴⁰) на п’яти автомашинах виїхав з м. Коломия в район проведення операції у напрямі смт Космач для надання допомоги. На шляху пересування 3 лютого 1945 р., у районі присілка Рушир с. Люча Яблунівського р-ну група підполковника О. Дергачова зіткнулася з повстанцями сотні “Березівська” (під командуванням Михайла Юрцуняка-“Юрка”), які вибрали вдалу позицію на висоті і з двох сторін розпочали обстріл. У результаті декількогодинного бою загинув підполковник О. Дергачов, заступник командира полку по політичній частині капітан Василь Шикін, начальник санітарної служби, капітан Петро Прокопець, лікар Євгенія

Ємельянова і шість осіб (в іншому документі – разом загинули 11 осіб⁴¹). Поранень зазнали 22 особи (в іншому документі – поранено 18⁴²)⁴³. Натомість в УБД “Меморіал” подано дещо інші відомості, за якими загиблими у бою вважаються 13 осіб⁴⁴. Самі повстанці писали про 100 загиблих, знищених шість автомашин і одного “Вілліса”, називаючи серед загиблих одного майора і низку інших старшин. Зі свого боку визнавали трьох вбитих і чотирьох поранених⁴⁵. Значно перевищив число загиблих безпосередній учасник бою чотовий “Березівської” сотні Мирослав Симчич-“Кривоніс”, стверджуючи, що “загинуло триста сімдесят вояків, п’ятдесят замерзло і п’ятдесят солдатів померло від тяжких ран у шпиталях”⁴⁶.

17 червня 1948 р. підвідділ 513 під командуванням Василя Гудзика-“Оріха” здійснив напад на автомашину військової частини, яка прямувала з м. Хирів до м. Нижні Устрики Дрогобицької обл., в результаті чого загинули майор Боченков, лейтенант Мокрушин, сержант Матюшин і рядовий Кирлюков. Повстанці забрали їхнє озброєння, документи і зняли обмундирування⁴⁷.

21 травня 1949 р. при виконанні службових обов’язків у Старосамбірському районі загинув підполковник МДБ Омелян Колодяжний. На відстані одного кілометра від с. Головецько Стрільківського р-ну по автомашині “Вілліс” повстанці, які перебували у засідці на схилі крутої гори (30 м. від дороги), відкрили кулеметний і автоматний вогонь, у результаті чого О. Колодяжного було вбито⁴⁸. Самі підпільники писали, що засідку zorganizував старший вістун “Кузьма” (з колишнім підвідділом 477 ТВ 24-“Маківка”), впродовж двох днів (20–21 травня), попри облави, які відбувалися у райцентрі Стрільки, пролежав у болоті (навіть під час проливної зливи), очікуючи на автомобіль підполковника⁴⁹.

Активну диверсійну діяльність відділів УПА на Станіславщині яскраво відображає довідка ЦК КП(б)У, в якій зазначено, що в 1944–1945 рр. було знищено 116 мостів республіканського і обласного значення, знищено 58 км ліній зв’язку, зрізано 573 стовпи, збито літак ПО-2, підірвано багато поїздів і залізниць⁵⁰.

Підрозділи УПА, які дислокувалися поруч із населеними пунктами, особливо районними та обласними центрами, здійснювали напади, обстріли для внесення паніки, тримання радянського партійного активу у постійній напрузі. Доцільно зазначити: українські повстанці, здійснюючи напади на міські та районні центри, мали ще одну мету – змусити органи радянської влади постійно дислокувати у цих осередках значні військові резерви для відбиття ймовірного нападу. Тим самим сільська місцевість, яка була базою українського визвольного руху, фактично залишалася без постійної військової присутності. Після нападу на районні центри повстанці розганяли адміністрацію, знищували осередки репресивно-каральних органів, звільняли затриманих учасників ОУН і УПА, визволяли місцевих мешканців, яких мали етапувати до Сибіру, здобували продовольство, зброю, розбиваючи магазини, склади. Загалом перед учасниками відділів, які наступали, стояли такі завдання: 1) ліквідувати місцевий гарнізон; 2) звільнити заарештованих; знищити співробітників РВ НКВС, НКДБ і радянських партійних працівників району; 4) захопити продовольство військових установ, склади з бойовими припасами, лікарні тощо. Для результативного виконання усіх поставлених завдань кожен напад на районний центр та інші важливі об’єкти ретельно готувався. Збиралися свідчення про: а) дислокацію в районі військових частин, їхню чисельність, озброєння, точне розміщення, систему охорони, зв’язки, загородження, підходи до них та інше; б) розміщення органів державної безпеки, МВС, райкому партії, райвиконкому, військкомату та інших установ, організацій і

підприємств, із вказівками чисельності особового складу, внутрішніх планів споруд, системи охорони у денний і нічний час, розташування квартир відповідальних працівників району, конспіративних підходів до споруд і квартир; в) шляхи підходу до райцентрів шосейними і залізничними мостами та їхню охорону. Тільки після збору усіх необхідних свідчень керівник відділу разом з іншими членами обговорював план нападу на вибраний об'єкт, у якому передбачалися мета і завдання нападу, тобто, що потрібно знищити, захопити чи ліквідувати, проводився розрахунок необхідної зброї, сили для прикриття. Водночас обдумувалися способи перекриття усіх виходів із райцентру чи іншого об'єкта шляхом виставлення засідок із кулеметами, щоб не допустити в населений пункт військове підкріплення з сусідніх районів.

Передбачався також конспіративний відхід після нападу і ведення бою з військовим підкріпленням на випадок переслідування. Увесь склад відділу для нападу розбивався на декілька частин: а) ударну групу, завданням якої було знищення гарнізону та інших збройних пунктів у райцентрі чи селі; б) групу підричників для знищення засобів зв'язку, підриг мостів, промислових та інших підприємств, захоплення чи знищення документів у закладах, пограбування складів, магазинів, кас, банків тощо; в) групу оточення і прикриття; г) резервну групу, яка за необхідності надавала допомогу першій чи другій групі, а також підбирала поранених учасників нападу. Керівник відділу і його штаб перед нападом обумовлювали сигнали й паролі між групами та окремими бійцями. Визначалися місця збору після нападу і запасні пункти на той випадок, якщо хто-небудь із повстанців відстав від своєї групи і не з'явився на місце збору до призначеного часу. Виділялися провідники із членів відділу чи легалізованих учасників ОУН, які добре знали підходи до об'єктів⁵¹.

Перед нападом відбувався ретельний інструктаж керівників відділів. Грунтовний та повний інструктаж усіх стрільців, залучених до акції, проводився перед самим виходом. При цьому кожній групі давалися конкретні завдання, всіх стрільців ознайомлювали з умовними сигналами, паролями, їм повідомлялися місця збору та запасні пункти зв'язку. При підході до об'єктів першою вступала в дію група оточення, яка перекривала всі дороги, виставляючи в попередньо визначених місцях засідки з одним чи декількома кулеметами в кожній. Потім ішли ударна та інші групи для безпосереднього виконання завдання стосовно нападу на об'єкти. Резервна група розташовувалася поряд з основними групами, щоб у випадку необхідності прийти на допомогу. Після здійснення або ж зриву нападу повстанці за раніше обумовленим сигналом (переважно ракетою) конспіративно відходили від об'єкта, роблячи при цьому потрібні маневри для уникнення переслідування⁵².

За нашими підрахунками, саме на Станіславщині була найбільша кількість нападів на міські та районні центри у цілому Карпатському краї. Тут майже не було районного центру, який би у вересні–грудні 1944 р. не зазнав нападу (окремі навіть декілька разів) повстанського відділу⁵³. За підрахунками самого підпілля, до вересня 1945 р. відділи УПА здійснили понад 200 наскоків на райцентри і бази у західних областях України, а на деякі з них по два–три рази⁵⁴. Варто відзначити: радянська партійна статистика намагалася применшити розмах, масштаби розгортання Руху опору. Тому в документі зі Станіславщини зазначалося, що з серпня 1944 до січня 1945 р. зафіксували 22 випадки нападів на райцентри⁵⁵. Ще одним свідченням применшення чисельності нападів є доповідь начальника Станіславського обласного НКВС Михайла Завгороднього (8.12.1944 р.), в якій він обмовився, що тільки на Тисменицю відділи УПА нападали п'ять разів. Промовистий факт: відділи УПА двічі (1944 і 1945) здійснювали

диверсійні заходи на околиці обласного центру Станіслав. Подібних випадків нападів на обласні центри в інших областях не зафіксовано.

Для порівняння з радянськими чисельними характеристиками наведемо відомості керівництва повстанського руху. 22 жовтня 1945 р. біля с. Сукіль Болахівського р-ну на конференції керівництва Карпатського краю ОУН М. Твердохліб підсумовував, що впродовж 1944 р. на терені Станіславської області УПА здійснила 27 нападів на райцентри, а до серпня 1945 р. – майже 60. УПА в основному вела оборонні бої, бо радянські силові органи постійно проводили операції. У цих боях на Станіславщині в 1944 – 09.1945 р. вбито чотири особи зі штабу ВО 4, чотири курінні, дев'ять сотенних і троє здалися в полон, загинули та потрапили у полон 35 чотових з ВО “Говерля”⁵⁶.

Крім нападів на райцентри більших відділів УПА, повстанці часто робили турбувальні наскоки або обстріли райцентрів з кулеметів та мінометів. За даними спецслужб, у період від серпня 1944 до січня 1945 р. відділи УПА піддали кулеметно-мінометному обстрілу шість райцентрів: Заболотів, Галич, Коршів, Чернелицю, Отинію, Яремчу⁵⁷. Про позитивні наслідки від нападів писав Л. Шанковський: “Після вдалого наскоку праця району була паралізована на деякий час. Населення району мало спокій місяць, а то й більше. Наскоки на районні центри зв’язували війська НКВС, що мусіли охороняти райони, а тим самим не могли робити акції в терені. Наскоки тероризували партійний і адміністративний апарат, що не почував себе певно на українських землях”. Відзначимо, що інтенсивні напади на райцентри Станіславщини відбувалися як помста за загибель керівництва підпілля⁵⁸.

Водночас підпілля розглядали напади на райцентри не тільки як бойові акції, але й пропагандивні. Олександр Андрусейко-“Аркадій” наголошував: “Кожну бойову акцію повстанського відділу на райцентри й інші осередки використовувати також у пропагандивному відношенні. Теренові провідники, обговорюючи плян акції з відповідним командиром, мусять на цю справу звернути увагу. Вони повинні про таку акцію повідомити свого референта пропаганди й вимагати його участі в обговорюванні пляну акції. Пропагандист забезпечує відділ листівками, лозунгами”⁵⁹.

У процесі дослідження вдалося віднайти відомості про напади на такі районні та обласні центри: Болахів (6.01.1945 р.) – відділ “Хорти”⁶⁰, Лисець (9.01.1945 р.)⁶¹, Журавне (11.01.1945 р.) – відділ “Хорти” і відділ “Крилаті”⁶², Войнилів (02.1945 р.) – сотні “Летуни” і сотня “Вітрогони”⁶³, Печеніжин (18–19.03.1945 р.) – відділ “Спартана”⁶⁴, Яблунів (13(18).03.1945 р.)⁶⁵, Печеніжин (21.03.1945 р.) – відділ “Спартана”⁶⁶, Печеніжин (5.04.1945 р.) – відділ “Спартана”⁶⁷, Солотвин (20.04.1945 р.) – відділ “Іскри”⁶⁸, Печеніжин (20.04.1945 р. і 1.05.1945 р.) – відділ Богдана Римика-“Ханенка”, Перегінське (20.04 і 1.05.1945) – підвідділ “Ханенка”, Солотвин (24.04.1945 р.) – курінь “Сивуля”⁶⁹, Войнилів (1.05.1945 р.)⁷⁰, Солотвин (30.04 – 1.05.1945)⁷¹, Надвірна (17.05.1945 р.) – чота сотні Д. під командою К.⁷², Лисець (27.05.1945 р.)⁷³, Галич (10.06.1945 р.) – сотня “С” (курінь “Дзвони”)⁷⁴, Солотвин (13.06.1945 р.); Отинія (25.11.1945 р.) – три місцеві групи “Грози” і “Богуна”⁷⁵, Славське (29.06.1945 р.)⁷⁶, Солотвин (18.06, 28.07, 30.08.1945) – підвідділ чотового “Холодного”⁷⁷, Яблунів (20.07.1945)⁷⁸, Яблунів (27.07.1945 р.) – сотня “Мороза”⁷⁹, Жаб’є (9.08.1945 р.) – сотня “Мороза”⁸⁰, Тисмениця (17.10.1945 р.) – курінь “Бескид”⁸¹, Станіслав (31.10.1945 р.) – 3 чоти з відділу “Стріла”⁸², Тлумач⁸³, Надвірна (31.10.1945)⁸⁴, Коршів (1.11.1945)⁸⁵, Тлумач (8.11.1945 р.) – відділ “Звірі”⁸⁶, Надвірна (14.11.1945 р.) – відділ “В” і відділ “Звірі”⁸⁷, Долина (01.1946 р.) – чота “Гайдамаки” з відділу “Бистриця” і районна боївка СБ⁸⁸, Станіслав (1.02.1946 р.)⁸⁹; Печеніжин (19.07.1946 р.)⁹⁰; Солотвин

(10.08.1946 р.) – чотовий “Холодний” з одним роєм з відділу поручника “Іскри”⁹¹; Жидачів (17.08., 05.09.1946 р.)⁹²; Яблунів (23.08.1948 р.)⁹³; Яблунів (29.08.1948 р.)⁹⁴. Отже, зафіксовано понад 50 нападів на районні та обласні центри.

Для прикладу наведемо кілька характерних випадків нападів. 13 січня 1945 р. на райцентр Журавне напали сотня “Хорти” (командир Казимир-Ярослав Яворський-“Бей”) і сотня “Крилаті” (командир “Вікторія”), які мали добре озброєння (кулемети, автомати, гвинтівки і гранати). Мета нападу – знищити працівників НКВС-НКДБ, звільнити заарештованих органами НКВС, які були ув’язнені у камері попереднього ув’язнення. Співробітники РВ НКВС прийняли бій із відділом, який тривав від трьох до шести годин. Самі чекісти визнавали, що належного супротиву повстанці не отримали. При цьому їхні втрати, за офіційними даними, становили 15–16 поранених та дев’ять убитих⁹⁵. Радянська сторона визнала одного вбитого бійця ВБ, двох легко поранених, а п’ятьох було зазначено як зниклих безвісті. Повстанці вивели п’ять коней, які належали РВ НКВС, в учасників ВБ забрали 15 гвинтівок, корову, свиню і два центнери борошна⁹⁶. Відділ частково пошкодив приміщення райвійськомату і РВ НКДБ, забрав шістьох коней, які належали РВ НКДБ⁹⁷. Після нападу на райцентр Журавне упродовж 16–19 січня 1945 р. на території Журавнівського р-ну була проведена чекістсько-військова операція з ліквідації відділу УПА, який брав участь у нападі на райцентр. У результаті операції загинули 188 повстанців⁹⁸.

Серйозну активність проявляв відділ Михайла Москалюка-“Спартана”. У ніч на 19 березня 1945 р. відділ чисельністю близько 150 осіб під керівництвом сотенного “Спартана” здійснив напад на райцентр Печеніжин. Гарнізон у складі 40 осіб, що перебував у райцентрі разом із радянським партійним активом, відійшов у бік м. Коломия, втративши вбитими двох червоноармійців. Прибулі у смт Печеніжин військові підрозділи Коломийського гарнізону зав’язали з відділом бій, у ході якого повстанці відступили у напрямі смт Яблунів і Яремчанського р-ну⁹⁹. В іншому документі зазначалося: у нападі на райцентр Печеніжин в ніч на 19 березня 1945 р. взяли участь близько 200 осіб, які мали на озброєнні, крім автоматів і гвинтівок, шість станкових кулеметів і два ротні міномети. У момент нападу гарнізон складався з 45 осіб, які втратили двох вбитими, не прийнявши бою, вони відійшли до м. Коломия. При виїзді гарнізону з Коломиї в Печеніжин відділ не було виявлено. У ніч на 21.03.1945 р. тим же відділом було знову здійснено напад на райцентр Печеніжин, у якому повстанці цілком спалили сім приміщень, підготовлених для переходу до радянсько-партійних організацій, а приміщення колишньої тюрми, де мали розміститися РВ НКДБ і НКВС, повстанці підірвали. Оперативний склад і документи РВ НКДБ не постраждали¹⁰⁰.

7 листопада 1945 р. повстанці куреня Петра Мельника-“Хмари” здійснили вилазку у м. Станіслав з метою викликати паніку і зірвати святкування чергової річниць жовтневої революції. Підготовкою операції керував курінний “Хмара”, який дав завдання командирові своєї розвідки “Тряпці” (колишній військовослужбовець ЧА) зібрати всі необхідні розвідувальні дані про м. Станіслав. Той через розвідника “Мишу”, спеціально скерованого до обласного центру, та за допомогою дівчат-учасниць легальної жіночої сітки ОУН, які проживали у м. Станіслав, здобув необхідні розвідувальні дані¹⁰¹. Після цього “Хмара” виділив зі складу куреня чоту “Явора”, яка провела операцію відповідно до поставлених завдань. Із складу чоти “Явора” було створено три ударні групи, якими командували чотовий “Явір”, чотовий Степан Карабин-“Іжак” і один ройовий. Напередодні операції всі стрільці, виділені для участі у нападі, отримали автоматичну зброю. Ретельно перевіривши її, вони вийшли з Чорного лісу

трьома групами. Їхнє завдання полягало у тому, щоб: конспіративно проникнути у Станіслав із трьох сторін, підійти якомога ближче до центру міста і за умовним сигналом чотого “Явора” (червона ракета) відкрити вогонь з усіх видів зброї по адміністративних спорудах, підприємствах та інших об’єктах, біля яких опиниться група у момент сигналу. Усі інші повстанці на чолі з курінним “Хмарою” після виходу ударних груп мали розташуватися на околиці Чорного лісу зі сторони міста Станіслав і прикривати відхід стрільців після виконання завдання. Перша група на чолі з “Явором” проникла у м. Станіслав зі сторони с. Загвіздя Станіславського р-ну і дійшла до пошти, друга на чолі із “Іжаком” – зі сторони с. Хриплин Лисецького р-ну і діяла в районі залізничної станції, третя – зі сторони с. Ямниця Станіславського р-ну і діяла у районі спиртзаводу¹⁰². За обумовленим сигналом повстанці відкрили сильний кулеметно-автоматний вогонь, після чого кожна група самостійно поверталася у заздалегідь вказане місце, з’єднавшись із основним відділом¹⁰³.

Підсумовуючи питання бойової діяльності, слід зазначити: період кінця 1944 – першої половини 1945 р. характеризувався найбільшою кількістю і масштабністю бойових дій. Саме у цей час відділи УПА зазнали найбільш серйозних втрат, що й спонукало керівництво ОУН і УПА перейти до нової тактики. У 1944 р. відділи УПА діяли переважно куренями. Наприкінці 1944 – на початку 1945 р. відділи УПА ВО 4 “Говерля” змінили тактику і перейшли на діяльність меншими структурними ланками. До цього на усіх теренах найефективнішими бойовими одиницями (1944–1945) були сотні, які на час проведення різноманітних акцій могли тимчасово об’єднуватися в курені. Після цього відділи УПА ТВ 24 “Маківка” почали діяти переважно чотами. Стрільці, які звільнялися у результаті переходу до дій малими підрозділами вливалися до організаційної сітки. Основний акцент робився на тому, щоб перешкодити зміцненню органів влади на території. При цьому повстанці докладали зусиль, щоб кожна акція супроводжувалася не лише виступами пропагандистів, але й поширенням значної кількості друкованої продукції (листівок, відозв, закликів тощо).

У протистоянні радянської адміністрації з визвольним рухом використовувалися різноманітні форми та методи. Одним із найбільш часто застосовуваних прийомів з боку відділів УПА стали напади на обласні та районні центри. У процесі роботи вдалося виявити понад 50 таких нападів. Звісно, кожен із них характеризувався різним ступенем реалізації поставлених завдань. Особливістю наявної джерельної бази є декілька варіантів описів одного й того ж нападу, які різняться чисельністю втрат противника і власних. Бойова і пропагандивна діяльність відділів УПА у ВО “Говерля” була однією з найпотужніших серед тогочасних воєнних округ.

¹ Tys-Krokhmaliuk Y. UPA Warfare in Ukraine: Strategical, Tactical and Organizational Problems of Ukrainian Resistance in World War II / Yuriy Tys-Krokhmaliuk. – New York: Vantage press, 1972. – Рр. 103.

² Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 75. – Арк. 92 зв.

³ Там само. – Спр. 376. – Т. 62. – Арк. 125.

⁴ Там само. – Спр. 372. – Т. 1. – Арк. 1–3.

⁵ Там само. – Т. 9. – Арк. 138; Забілий Р. В. Особливості збройної боротьби Української повстанської армії в 1942–1949 рр.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Руслан Володимирович Забілий; НАН України Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича; Інститут народознавства. – Львів, 2015. – С. 13.; Ільницький В. До питання функціонування відділів УПА

на Чернівецьщині (1944–1945) Східноєвропейський історичний вісник / [головний редактор В. Ільницький], – Дрогобич: Посвіт, 2016. – Вип. 1. – С. 60–68.

⁶ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 9. – Арк. 19.

⁷ Там само. – Т. 2. – Арк. 2–3.

⁸ Там само. – Спр. 376. – Т. 62. – Арк. 159.

⁹ Там само. – Ф. 6. – Спр. 33286фп. – Т. 1. – Арк. 211.

¹⁰ Там само. – Арк. 213.

¹¹ Чижевський В. Організація військової праці ОУН / В. Чижевський / Архів ЦДВР. – Ф. 9 (Збірка документів Миколи Лебеда). – Арк. 110.

¹² Там само. – Арк. 100.

¹³ ДАЛО. – Ф. П-5001. – Оп. 6. – Спр. 57. – Арк. 128.

¹⁴ Киричук Ю. Український національний рух 40–50-х років ХХ століття: ідеологія та практика / Юрій Киричук. – Львів: Добра справа, 2003. – С. 141.

¹⁵ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 68. – Арк. 70–75 зв.

¹⁶ Чижевський В. Організація військової праці ... – Арк. 94–95.

¹⁷ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 49. – Арк. 79.

¹⁸ Там само. – Спр. 376. – Т. 62. – Арк. 225.

¹⁹ Там само. – Ф. 65. – Спр. С-9079. – Т. 54. – Арк. 218 зв.

²⁰ Чижевський В. Організація військової праці ... – Арк. 123–124.

²¹ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 9. – Арк. 29.

²² Там само. – Ф. 2-Н. – Оп. 57 (1953). – Спр. 1. – Т. 1. – Арк. 124.

²³ Там само. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 9. – Арк. 138–139.

²⁴ Шанковський Л. Українська Повстанча Армія / Лев Шанковський // Історія українського війська (1917–1995) [упоряд. Ярослав Дашкевич]. – Львів: Світ, 1996. – С. 682.

²⁵ Чижевський В. Організація військової праці ... – Арк. 89.

²⁶ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 51. – Арк. 80.

²⁷ Там само. – Спр. 376. – Т. 38. – Арк. 42.

²⁸ Шанковський Л. Українська Повстанча Армія ... – С. 607; ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 398. – Т. 1. – Арк. 134.

²⁹ Андрухів І. О. Правда історії. Станіславщина в умовах терору і репресій: 1939–1959 роки: історико-правовий аспект. Документи і матеріали / І. О. Андрухів, А. Й. Француз. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2008. – С. 147.

³⁰ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 24. – Арк. 203.

³¹ Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 33: Тактичний відтинок УПА 26-ий “Лемко”: Лемківщина і Перемищина (Документи і матеріали) / [ред.-кол. Петро Потічний, Іван Лико]. – Торонто; Львів: Літопис УПА, 2001. – С. 57–58.

³² Шанковський Л. УПА на Стрийщині / Л. Шанковський // Стрийщина. Історико-мемуарний збірник Стрийщини, Скільщини, Болахівщини, Долинщини, Рожнівщини, Журавенщини, Жидачівщини і Миколаївщини. – НьюЙорк; Торонто; Париж; Сідней, 1990. – Т. 1. – С. 216.

³³ Мірчук П. Українська повстанська армія. 1942–1952. Документи і матеріали / Петро Мірчук. – Мюнхен: СІСЕРО, 1953. – С. 195.

³⁴ ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 35 (1960). – Спр. 1. – Арк. 2.

³⁵ Там само. – Ф. 2-Н. – Оп. 54 (1953). – Спр. 3. – Т. 1. – Арк. 228–229.

³⁶ Там само. – Оп. 106 (1954). – Спр. 1. – Арк. 164; Оп. 55 (1953). – Спр. 5. – Т. 2. – Арк. 99.

³⁷ Там само. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 8. – Арк. 46.

³⁸ ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 55 (1953). – Спр. 5. – Т. 1. – Арк. 224; Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. – Т. 4: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ (1943–1959) / [упоряд. Анатолій Кентій, Володимир Лозицький, Ірина Павленко]. – К.; Торонто: Літопис УПА, 2002. – Кн. 1: 1943–1945. – С. 468.

³⁹ Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 3: Чорний ліс: видання команди Станіславського тактичного відтинка УПА 1947–1948 роки. Передрук підпільного журналу УПА (1947–1948) / [відп. ред. Є. Штендера, співред. П. Потічний]. – Торонто: Літопис УПА, 1978. – Кн. 1. – С. 127–129; ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 56 (1953). – Спр. 6. – Т. 1. – Арк. 98–102; Оп. 108 (1954). – Спр. 1. – Арк. 147.

⁴⁰ ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 28 (1960). – Спр. 1. – Арк. 93.

⁴¹ Там само. – Арк. 93.

⁴² Там само. – Арк. 93.

⁴³ Там само. – Ф. 5. – Спр. 67616. – Т. 5. – Арк. 6; Ф. 2-Н. – Оп. 108 (1954). – Спр. 2. – Т. 2. – Арк. 95; Оп. 28 (1960). – Спр. 1. – Арк. 74–76, 101–103 зв.; Ф. 16. – Спр. 550. – Арк. 10–11; Спр. 551. – Арк. 7–7 зв.; Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. – Т. 25: Коломиїська округа ОУН: документи і матеріали 1945–1952 / [упоряд. Дмитро Проданик, Василь Гуменюк]. – К.; Торонто: Літопис УПА, 2015. – С. 50–51; Motyka G. *Ukraińska partyzantka 1942–1960. Działalność Organizacji Ukraińskiej Powstańczej Armii* / Grzegorz Motyka. – Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN, Oficyna Wydawnicza RYTM, 2006. – S. 497–498.

⁴⁴ Інформація из донесения о безвозвратных потерях (подполковник Дергачев Алексей Тимофеевич, 1913 г.р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.obd-memorial.ru/html/info.htm?id=10141890> (02.03.2016). Назва екрану; Інформація из донесения о безвозвратных потерях (подполковник Дергачев Алексей Тимофеевич, 1913 г.р.). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.obd-memorial.ru/html/info.htm?id=10156115> (02.03.2016). – Назва екрану; Інформація из донесения о безвозвратных потерях (подполковник Дергачев Алексей Тимофеевич, 1913 г.р.). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.obd-memorial.ru/html/info.htm?id=9841114> (02.03.2016). – Назва екрану.

⁴⁵ З повстанського фронту // Шлях перемоги. – 1945. – Ч. 1. – 1 травня. – С. 10.

⁴⁶ Андрусак М. Брати грому / Михайло Андрусак. – Коломия: “Вік”, 2001. – С. 187–192.

⁴⁷ ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 19 (1959). – Спр. 8. – Арк. 302.

⁴⁸ Ільницький В. Життєві віхи підполковника Омеляна Колодяжного: невідомі факти / Василь Ільницький // Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи: Тези II-ї Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених (25 квітня 2014 р., м. Дрогобич) / [ред.-упоряд. В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря]. – Дрогобич: Посвіт, 2014. – С. 53–56.

⁴⁹ Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 18: Група УПА “Говерля”. Документи, звіти та офіційні публікації / [упоряд. Петро Содоль]. – Торонто: Літопис УПА, 1990. – Кн. 1. – С. 199–200.

⁵⁰ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. – Т. 4 ... – С. 315.

⁵¹ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 56. – Арк. 112–113.

⁵² Там само. – Арк. 114.

⁵³ Чижевський В. Організація військової праці ... – Арк. 85.

⁵⁴ Там само. – Арк. 130.

⁵⁵ ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 55 (1953). – Спр. 5. – Т. 1. – Арк. 143.

⁵⁶ Там само. – Ф. 6. – Спр. 33286фп. – Т. 1. – Арк. 212.

⁵⁷ Там само. – Ф. 2-Н. – Оп. 106 (1954). – Спр. 1. – Арк. 44.

⁵⁸ ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 155. – Арк. 64а–65.

⁵⁹ Там само. – Спр. 67. – Арк. 269.

⁶⁰ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 62. – Арк. 136; ДАЛО. – Ф. П-5001. – Оп. 6. – Спр. 47. – Арк. 37.

⁶¹ ДАІФО. – Ф. Р-753. – Оп. 1. – Спр. 63. – Арк. 228.

⁶² “Особые папки” Сталіна і Молотова про національно-визвольну боротьбу в Західній Україні у 1944–1948 рр. / [упоряд. Ярослав Дашкевич; Василь Кук]. – Львів: Піраміда, 2010. – С. 179; ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 62. – Арк. 136; ДАЛО. – Ф. П-5001. – Оп. 6. – Спр. 47. – Арк. 37.

- ⁶³ Ремесло повстанця. Збірник праць підполковника УПА Степана Фрасуляка-“Хмеля” / [ред. і упоряд. Р. Забілій]. – Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2007. – С. 111.
- ⁶⁴ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 24. – Арк. 203; Ф. 2-Н. – Оп. 55 (1953). – Спр. 5. – Т. 2. – Арк. 50.
- ⁶⁵ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 24. – Арк. 203.
- ⁶⁶ Там само. – Ф. 2-Н. – Оп. 55 (1953). – Спр. 5. – Т. 2. – Арк. 177.
- ⁶⁷ Там само. – Арк. 67.
- ⁶⁸ Там само. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 24. – Арк. 203 зв.
- ⁶⁹ Там само. – Ф. 2-Н. – Оп. 106 (1954). – Спр. 1. – Арк. 105; Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 66. – Арк. 105.
- ⁷⁰ Там само. – Ф. 2-Н. – Оп. 55 (1953). – Спр. 5. – Т. 2. – Арк. 88, 99; ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 106 (1954). – Спр. 1. – Арк. 164, 167; Оп. 55 (1953). – Спр. 5. – Т. 2. – Арк. 88, 99, 102.
- ⁷¹ Там само. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 47. – Арк. 49; Т. 56. – Арк. 117; Ф. 2-Н. – Оп. 106 (1954). – Спр. 1. – Арк. 164; Оп. 55 (1953). – Спр. 5. – Т. 2. – Арк. 99.
- ⁷² Там само. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 70. – Арк. 248.
- ⁷³ Там само. – Т. 31. – Арк. 235.
- ⁷⁴ Там само. – Т. 70. – Арк. 259 зв.
- ⁷⁵ Там само. – Ф. 2-Н. – Оп. 55 (1953). – Спр. 5. – Т. 1. – Арк. 368.
- ⁷⁶ ДАЛО. – Ф. П-5001. – Оп. 6. – Спр. 51. – Арк. 23; Спр. 57. – Арк. 30, 70–71; Спр. 59. – Арк. 271–272; Горбаль М. Довідник-пошуківець. Реєстр осіб, пов'язаних з визвольною боротьбою на теренах Дрогобиччини. 1939 – 1950 (за архівними документами) / Мирослав Горбаль. – Торонто; Львів: Літопис УПА, 2003. – Т. 6. – С. 596. (Літопис УПА. Серія “Бібліотека”).
- ⁷⁷ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 70. – Арк. 260; Т. 24. – Арк. 203 зв.
- ⁷⁸ Там само. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 24. – Арк. 203 зв.
- ⁷⁹ Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 19: Група УПА “Говерля”. Спомини, статті та видання історично-мемуарного характеру / [упоряд. Петро Содоль]. – Торонто; Львів: Літопис УПА, 1992. – Кн. 2. – С. 240–241; ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 24. – Арк. 203 зв.
- ⁸⁰ Там само. – С. 241–242.
- ⁸¹ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 398. – Т. 1. – Арк. 135.
- ⁸² Там само. – Арк. 133; Спр. 376. – Т. 24. – Арк. 204; Т. 31. – Арк. 231; Мельник Петро сотник УПА П. Хмара. В огні повстання. УПА на відтинку Чорного Лісу (1943–1945). Перша частина / [упоряд. Степан Лесів, Ярослав Коретчук]. – Калуш: Карпатський акцент, 2014. – С. 166.
- ⁸³ Ярмо. Наскок на райцентр Отинію / Ярмо // До зброї. Журнал української військово-політичної думки. – 1951. – Вип. 13(26). – Листопад. – Рік видання 4. – С. 8–10; ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 24. – Арк. 204; Т. 31. – Арк. 231 зв.; Ф. 2-Н. – Оп. 55 (1953). – Спр. 5. – Т. 1. – Арк. 368; Оп. 107 (1954). – Спр. 2. – Арк. 75; Мельник Петро сотник УПА П. Хмара. В огні повстання. УПА на відтинку Чорного Лісу (1943–1945). Перша частина / [упоряд. Степан Лесів, Ярослав Коретчук]. – Калуш: Карпатський акцент, 2014. – С. 171; Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы: в 2 т. / [под ред. А. Н. Аргизова]. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОС-СПЭН), 2012. – Т. 2: 1944 – 1945. – С. 823.
- ⁸⁴ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 31. – Арк. 231.
- ⁸⁵ Там само. – Т. 24. – Арк. 195; Т. 31. – Арк. 231; Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / [відп. ред. проф. Микола Кугутяк]. – Т. 2. – Івано-Франківськ: КПФ “ЛІК”, 2010. – Кн. 2: 1945–1946. – С. 191.
- ⁸⁶ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 24. – Арк. 204; Т. 31. – Арк. 231.
- ⁸⁷ Там само. – Арк. 204; Т. 31. – Арк. 231 зв.
- ⁸⁸ Ремесло повстанця ... – С. 149.
- ⁸⁹ Мизак Н. С. УПА-“Захід” і збройне підпілля ОУН у боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу у 1942–1960 рр. / Н. С. Мизак. – Чернівці-Торонто: Прут, 2011. – С. 115. (Серія “За тебе, свята Україно”. – Кн. 7).

⁹⁰ ДАІФО. – Ф. Р-753. – Оп. 1. – Спр. 72. – Арк. 182.

⁹¹ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 62. – Арк. 193.

⁹² Там само. – Т. 31. – Арк. 289.

⁹³ ДАІФО. – Ф. Р-753. – Оп. 1. – Спр. 72. – Арк. 110.

⁹⁴ Там само. – Арк. 117.

⁹⁵ ДАЛО. – Ф. П-5001. – Оп. 6. – Спр. 46. – Арк. 20–21; ОУН і УПА в 1945 році: Збірник документів і матеріалів. В 2 ч. Ч. 1 / [упоряд.: Веселова О. М. (відп. упоряд.), Гриневич В. А., Сергійчук В. І.; вступ: Лисенко О. Є.]. – К.: Інститут історії України НАН України, 2015. – С. 188.

⁹⁶ ГДА СБУ. – Ф. 71. – Оп. 6. – Спр. 88. – Арк. 3.

⁹⁷ Там само. – Спр. 42. – Арк. 16.

⁹⁸ Там само. – Спр. 35. – Арк. 13; ДАЛО. – Ф. П-5001. – Оп. 2. – Спр. 21. – Арк. 108.

⁹⁹ Там само. – Ф. 2-Н. – Оп. 106 (1954). – Спр. 1. – Арк. 115; Оп. 55 (1953). – Спр. 5. – Т. 2. – Арк. 50.

¹⁰⁰ Там само. – Оп. 55 (1953). – Спр. 5. – Т. 2. – Арк. 108.

¹⁰¹ Там само. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 56. – Арк. 114.

¹⁰² Там само. – Арк. 115.

¹⁰³ Там само. – Арк. 116.

Юрій Мельничок. Василь Ільницький.

Вектори збройної боротьби ВО-4 “Говерля” (1944–1949).

У статті на основі невідомих і маловідомих документів розглядаються напрями збройної боротьби ВО-4 “Говерля” у 1944–1949 рр. Виокремлено основні періоди, які характеризувалися найбільшою кількістю і масштабністю бойових акцій. Простежено зв'язок між перебудовою стратегії, тактики відділів УПА і формами та методами збройних дій.

Yuriy Melnychok, Vasyl' Ilnytskyi.

Vectors of the Armed Struggle of MD – 4 “Hoverlia” (1944–1949).

In the article on the basis of the unknown and little-known documents the directions of the armed struggle of MD (military district) – 4 “Hoverlia” in 1944–1949 are examined. The main periods of the struggle which were characterized by the greatest number of military operations on a large scale, are highlighted. The connection between the restructuring of the UPA sections' strategy and tactics on the one hand, and forms and methods of the armed operations on the other hand is traced.